

Pranešimų santraukos

I. Filosofija ir politika

Raimondas Kazlauskas, KU

Išminčius ir monarchas helenizmo epochoje

IV amžiuje pr. Kr. klasikinė politeuma išnyko, transformuodamasi į du sąlyginai nepriklausomus socialinio elito sandus – vadinamąją išminčių bendriją ir helenistinę monarchiją su ją supančiais artimųjų ir draugų ratais. Suirus politiškumo šerdžiai, nuo polio atsiknojo ir atitolo dvi kažkada jį suformavusios pirminės dalys – hierateuma ir strateuma.

Didėjant atotrūkiui tarp žinojimo ir galios sferų, mąstytojo figūra kinikų filosofijoje transformavosi į išminčiaus vaizdinį, o stratego autokratoriaus pareigybė tapo tramplinu į helenistinę monarchiją. Antikinė legenda apie Diogeno ir Aleksandro Didžiojo susitikimą turėjo simbolizuoti būtinybę užmegzti dialogą tarp šių dviejų personifikuotų ir sudievinėtų kosmopolio ašigalių.

Legitimacijos paslaugas, kaip tvarkytis su depolitizuota populiacija, pasiūlė stoikai. Stoicizmas pripažino kosmopolyje egzistuojant neperžengiamą prarają tarp dievų ir išminčių bendrijos ir visos likusios populiacijos. Kosmo protingumą, esą, suvokia tik išminčiai, o neprotingi neturi nei politinės, nei moralinės teisės spręsti patys už save. Išminčiai pajėgūs gyventi, ne vien valdydami savo jausmus (*apatheia*), bet ir tobulai išmanydami pneumos suponuojamas priedermes (*katorthomata*). Tuo jie skiriasi nuo paprastų žmonių, kurie bent jau stengiasi šių priedermių (*kathekonta*) laikytis.

Neklausyti monarcho valios reikštų ignoruoti kosmą persmelkusios dieviškos pneumos valią. Nepaklusimas valdžiai esąs ne tik neteisingas, bet ir amoralus dalykas. Monarchas, klausantis išminčiaus pamokymų, gali daug geriau vesti šalį proto keliu, nei tai kada nors būtų galėjusi daryti polio aristokratija. Išminčius laikė save daug aukštesniu už monarchą, nes manė suprantas ir galįs paaiškinti kosmo veikimo principus, o monarchas tik gebas versti kvailius vykdyti išminčiaus valią. Stoicizmo kontekste karalius buvo, galima sakyti, tik išminčiaus ūkvedys, jo reikalų tvarkytojas. Išminčiaus ir monarcho tandemas, iškeliant už skliaustų oficialią „šlovingos vergystės“ (*endoxos douleia*) pusę, labiau priminė oksimoroną. Kai monarchai susitvarkė su legitimacijos problemomis, jie tuoj pat įtvirtino savo galios viršenybę. Monarchas, sekantis dievų pavyzdžiu, pats, be jokio išminčiaus tarpininkavimo, galįs būti „sudvasintas įstatymas“ (*nomos empsychos*).

Žilvinas Vareikis, LKTI

Anarchizmo užuomazgos kinikų mokyje ir kinų filosofiniame daoizme

Pranešimo autorius, remdamasis senovės graikų kinikų mokyklos – Diogeno Sinopiečio, Biono, Onesikrito, Demetrijaus, Teleso Megariečio – idėjomis ir kinų filosofinio daoizmo atstovų – Laozi, Liezi, Zhuangzi – filosofiniais samprotavimais nagrinėja savitos laisvės sampratos raišką ir

galimybes. Abiejų skirtingų civilizacinių paradigmu atveju, laisvė suvokiama kaip tam tikras idealistinis balansavimas tarp vidinio pasaulio savipažinimo gebos ir visuomeninės socialinės aplinkos. Tiek kinų filosofinio daoizmo tradicijos, tiek senovės graikų kinikų mokyklos atveju idėjinė įtampa radikali, todėl nulemia savitą proveržį tikrovėje. Šio proveržio raiška kinikų filosofijoje – tai aštrios diatribės, kritikuojančios turtą, išipareigojimus šeimai ar valstybei ir eremitinis arba, atvirkščiai, į viešą polemiką su kitaip gyvenančiais linkstantis diskutuoti ir dėl to ganėtinai provokuojantis, asketizmo patirčių nusmailintas gyvenimo būdas. Atitinkamai tam tikrą vidinės ir išorinės harmonijos ilgesį per paradoksalią mąstymo ir elgesio logiką aptinkame kinų filosofijoje. Žmogaus būties pilnatvės ieškojimas santykyje su minia ir su savimi provokuojant šiurkščiomis pastabomis ar neįprastu elgesiu aplinkinius – amžinos temos, turinčios anarchistinių prasminių atspalvių gvildenamose kinų filosofinio daoizmo parabolėse, lyginant su senovės graikų kinikų filosofine laikysena savo patybės ir visuomenės atžvilgiu.

Andrius Bielskis, MRU

Misinterpretuojant Aristotelį: geriausios politinės santvarkos problema.

Aristotelio tyrinėtojai gyvai diskutuoja ir nesutaria dėl to, kokią politinę santvarką Aristotelis laikė geriausia. *Nikomacho etikoje* jis teigia, kad tai monarchija (VIII,10, 1160a35–36). Tas pat teiginys, nors ir ne taip griežtai, kartojamas *Politikoje* (III, 18, 1288a15–18). Vis dėlto VII-oje *Politikos* knygoje Aristotelis teigia, kad geriausias *polis* yra labai panašus į *politeia*, t. y. į tokią santvarką, kurioje piliečiai valdo ir yra valdomi paeiliui. Atsižvelgiant į Aristotelio filosofinį *polio* apibrėžimą (tai „yra lygių (τῶν ὁμοίων) asociacija siekiant kuo geresnio gyvenimo“), o „geriausia (τὸ ἄριστον) yra laimė (εὐδαιμονία), o tai yra [etinis] tobulumas (ἀρετὴ) ir jo tobulas (τέλειος) aktualizavimas (ἐνέργεια) ir [jo] panaudojimas (χρῆσις)“ (*Pol.* VII, 1328a35–3)) ir jo argumentą dėl gero žmogaus ir gero piliečio santykio, pranešime įrodinėsiu, kad geriausia konstitucija yra ir turėtų būti *politeia*. Vis dėlto tokios argumentacijos nepakanka, jei norime išgelbėti Aristotelį nuo jo ksenofobiško, aristokratiško ir seksistinio šališkumo. Turime toliau dekonstruoti Aristotelį, norėdami parodyti, kad aštrus *oikos* ir *polio* atskyrimas, o taip pat pirmojo (t. y. ūkio) vertikalumo teigimas yra filosofiskai nepagrįstas ir prieštarauja jo filosofinei-metodologinei teleologijos sampratai.

II. Antikinė filosofija: Aristotelio tradicija

Egidijus Mardosas, VU, MRU

Aristotelis marksistinėje tradicijoje: keletas metodologinių klausimų

Pastaraisiais dešimtmečiais marksistinėje tradicijoje vis didesnis dėmesys skiriamas Aristoteliui. Galima išskirti keletą tyrimų krypčių. Pirma, tiriama Aristotelio įtaka Marxui: Marxo raštuose ieškoma aristoteliškų pėdsakų, išryškinama iki tol menkliau suprasta Aristotelio įtaka Marxo minties raidai. Vis didesnis dėmesys Aristoteliui taip pat skiriamas ir autorių, dirbančių marksistinės etikos srityje, t. y. keliančių klausimą, koks yra etinis marksizmo turinys ir kaip filosofiskai jį geriausia

artikuluoti. Taip šalia, tarkime, kantiško marksizmo, kaip alternatyva iškyla aristoteliškas marksizmas.

Šiame pranešime norėčiau aptarti metodologinius iššūkius, kylančius aristoteliško marksizmo stovyklai. Siekiant aproprijuoti Aristotelį iš marksistinės perspektyvos, pirma privalu atsakyti, kaip Aristotelis (ir apskirtai filosofijos istorija) turėtų būti marksistiškai interpretuojamas. Dažnai pabrėžiama pamatinė marksizmo prielaida, kad mąstymą sąlygoja materialinė visuomenės sąranga. Tačiau kaip ta įtaka konkrečiai pasireiškia, kokios jos pasekmės filosofinei minčiai ir kaip tai veikia galimybę pritaikyti (šiuo atveju konkrečiai Aristotelio) įžvalgas visai kitame istoriniame kontekste, yra pakankamai atviri klausimai. Tad marksizmo tradicijoje, o ypač tarp autorių, dirbančių su graikų filosofija, galima rasti ne vieną skirtingą poziciją. Pranešime plačiau aptarsiu kelių autorių metodologinius svarstymus: Ellen Meiksins Wood „socialinės istorijos“ sampratą bei dvigubos hermeneutikos metodą (Fredric Jameson, Peter W. Rose).

Tadas Snuviškis, VU

Aristotelis senovės Indijoje? Aristoteliškos vaišešikos filosofijos ištakos arba vaišešikos recepcija Vakarų tyrinėtojų darbuose

Pirmoje pranešimo dalyje ketinu pristatyti hipotezę, tvirtinančią aristoteliškos kategorijų teorijos ir indiškos mokyklos – vaišešikos mokymo apie *padārthas* artimumą. Šioji hipotezė postuluoja civilizacinius ryšius tarp Antikos ir Viduramžių laikotarpių Europos regiono ir tuometinės Indijos civilizacijos.

Antroje pranešimo dalyje pristatysiu aristotelišką vaišešikos recepciją Vakaruose. Aristotelio kategorijos ir vaišešikos *padārthos* pradėtos gretinti 1824 m., kai H. T. Colebrooke į anglų kalbą išvertė pagrindinius Kaṇādos „Vaišešikos sūtros“ terminus ir keletą sūtros teksto fragmentų. Sanskritiškiems vaišešikos terminams jis parinko lotyniškus Aristotelio terminijos atitikmenis. *Padārtha* išversta – *category* (arba *predicament, object of proof*), *dravya* – *substance, guṇa* – *quality*. Vėliau pagrindiniai vaišešikos terminai versti lotyniškais Aristotelio terminais ir kitose Vakarų kalbose, pvz., vokiškai – *Kategorie, Substanz*; rusiškai – *категория, субстанция*; rumuniškai – *categorie, substanță* ir t. t. Daugelis šiuolaikinių vaišešikos tyrinėtojų yra trumpai pasisakę apie šių teorijų giminingumą.

Vaišešikos terminų vertimai į Vakarų kalbas bei vaišešikos gretinimai su Aristotelio liudija Antikoje ir Viduramžiuose susiformavusios Aristotelio terminijos nepakeičiamumą Vakarų savimoneje iki šių laikų bei mūsų mąstymo priklausomumą nuo civilizacinės reikšmės asmenybių ir teorijų.

Albinas Plėšnys, VU

Tomistinis „reiškinių gelbėjimo“ principas. Jo kilmė ir reikšmė

Tomas Akvinietis perima Aristotelio pasiūlytą mokslų struktūrą, pagal abstrakcijos laipsnius suskirstydamas mokslus į tris grupes: pirmąją filosofiją arba teologiją, matematiką ir fiziką. Visų mokslų tikslas yra tiesa, tačiau ji pasiekama skirtingais metodais. Anot Tomo Akviniečio, kiekvieną dalyką galima apmąstyti dviem iš anksto priimtais būdais: pirma, siekiant pateikti tam

tikro principo pakankamą įrodymą, kaip kad yra gamtos moksluose, kuriuose pasitelkiamas pakankamas įrodymas to, kad dangaus kūnai visada juda pastoviu greičiu. Mąstoma kitu būdu, kai nesiekama pateikti principo pakankamo įrodymo, bet parodoma, kaip likę reiškiniai dera su jau žinomais principais, kaip kad astronomijoje epiciklų ir ekvantų sistema laikoma žinoma, nes taip gali būti paaiškintas regimas dangaus kūnų judėjimas; tačiau ne dėl to, kad šitoks įrodymas būtų pakankamas, kadangi ir kokia nors kita teorija juos galėtų paaiškinti. Primename, kad, sekdamas Aristotelium, Tomas Akvinietis astronomiją laiko matematiniu mokslu.

Pierre Duhemas šią Tomo Akviniečio pastabą interpretavo kaip „reiškinų gelbėjimo“ principą. Duhemas teigus, teigdamas, jog šis principas buvo svarbi prielaida, lėmusi gamtos mokslų formavimąsi, tačiau jis neanalizuoja, kuo remdamasis Tomas Akvinietis jį pasiūlo. Iš tikro Tomas Akvinietis remiasi prielaida, kad skirtingi mokslai siekia tiesos skirtingais būdais. Todėl vadinamasis „reiškinų gelbėjimo principas“ yra matematinių mokslų metodas. Apie šio principo reikšmę gamtos moksle ir bus kalbama pranešime.

III. Antikinė literatūra ir jos interpretacijos

Audronė Kairienė

Neseniai rasti Sapfo eilėraščiai ir jų vertimas į lietuvių kalbą

Graikų poetė Sapfo, gyvenusi VII–VI a. pr. Kr. Lesbo saloje, buvo parašiusi daugybę įvairių kūrinių. Helenizmo laikais išleistos devynios didelės apimties jos poezijos knygos, kurios mūsų laikų nepasiekė. Iki XXI a. buvo žinomas tik vienas ištisas, pora nepilnų Sapfo eilėraščių bei apie 200 jų fragmentų. Pastaraisiais dešimtmečiais negausus Sapfo poetinis palikimas pasipildė keliais gana gerai išlikusiais kūriniais. 2004 m. Kelno universiteto Oksirincho papirusų kolekcijoje rastas poetės eilėraštis, kuriame ji skundžiasi senatve ir prisimena deivę Eos ir jos mylimąjį Tifoną. 2014 m. Oksfordo universiteto profesorius D. Obinkk'as iš privačios kolekcijos įgijo III a. papirusą su iki šiol nežinomais Sapfo kūriniais. Geriausiai iš jų išlikęs eilėraštis apie poetės brolių Charaksą. Pranešime aptariami šie neseniai rasti Sapfo eilėraščiai ir pateikiamas pirmasis jų vertimas į lietuvių kalbą.

Helmutas Šabasevičius, LKTI

Valdovo kilniaširdiškumas: Aleksandras Makedonietis, Seleukas I Nikatoras ir Scipionas Afrikietis XVIII–XIX a. dailėje ir teatre

Pranešime apžvelgiama valdovo mylimos moters dovanojimo tema, aptinkama Senovės istorijoje, jos atgarsiai Naujųjų laikų kultūroje – teatro ir dailės pavyzdžiuose, taip pat kelios refleksijos šio laikotarpio Lietuvos meno pavyzdžiuose.

IV. Antikinė filosofija: Platono tradicija

Nida Vasiliauskaitė, VGTU

Balsas be kūno, arba filosofas ir cikados.

Mitas apie cikadas Platono *Faidre* paprastai interpretuojamas balso ir garso studijų, opozicijos raštui, *mythos /logos* perskyros, „esaties metafizikos“ kritikos – ir kritikos kritikos – kontekstuose. Pranešime apžvelgiamos šios interpretacijos pasiūlant dar vieną: cikados – ne komiška nevykusio filosofo metamorfozė, o „filosofijos fenomenologija“ – pastanga nusakyti, kas ir kaip turi nutikti kasdienei sąmonei transformuojantis į kitą, negrįžtamą būklę, o taip pat – dialektinio momento (paties logo?) personifikacija: kažkas „mažiau nei žmogus“ ir „daugiau nei žmogus“, miręs, bet nemirtingas, paikas, bet tiesioginiame kontakte su mūzomis, *etc.*

Tatjana Aleknienė, VDU

Sokratas Filono Aleksandriečio veikaluose

Filonas Aleksandrietis (apie 20 m. prieš Kr.–apie 50 m. po Kr.) – žydų Rašto (Penkiaknygės *Septuagintos*) egzegetas ir didelis Platono gerbėjas. XX a. ir XXI a. gausėja tyrimų, kurių autoriai nagrinėja, kaip Filonas Platono žodžius ir mintis įpina į savo egzegetinius aiškinimus; daugiausiai tirtas Filono tekstų santykis su Platono *Timaju*, *Faidru* ir *Faidonu*. Kita vertus, iki šiol, regis, nėra tyrinėtas Filono požiūris į Platono dialogų protagonistą Sokratą. Sokratas Filono platonizmui skirtuose tyrimuose įprastai minimas *modo negativo* nurodant, kad Filono veikaluose *nėra* nei sokratiškos ironijos, nei sokratiško dialogo. Ar gausiai perimdamas Platono kūrinių vaizdus ir motyvus Filonas tiesiog aplenkia ryškiausio dialogų personažo figūrą? Galbūt taip atsitinka todėl, kad komentuodamas Raštą Filonas narplioja žydų tautos istorijos personažų gyvenimo vingius ir ryškiausias Filono veikalų protagonistas – Abraomas – nepalieka vietos Platono herojui?

Rasius Makselis, LKTI

Kaip skaityti Proklo (412–485) veikalą Teologijos pradmenys?

Vieno iš ryškiausių neoplatonizmo filosofijos atstovo, V a. Atėnų filosofijos akademijos vadovo Proklo traktatas *Teologijos pradmenys (Stoicheosis theologike)* yra vienas iš svarbiausių neoplatonizmo filosofijos tradicijos šaltinių. Proklo surašytas 211 dažnai itin lakoniškų, Euklido *Pradmenų (Stoicheia)* modelį imituojančių, dedukcijos principu plėtojamų tezių rinkinys apima nuoseklią neoplatoniškosios tikrovės viziją, išreiškiančią metafizinę būties hierarchiją. Šio veikalo skaitytojui kuriamas tikrovės vaizdas jį užklumpa kiek sutrikusį, nes neaišku, su kokia vidine nuostata dera jį suvokti – ar estetiškai grožėtis būties „kaskadų“ ornamentika, ar patirti kone religinę baimę, pagarbą ir nuostabą jame tarsi vienas kitą atspindinčių veidrodžių kambarį atsiveriant begalybės įspūdžiui, ar tiesiog mokytis dialektinės logikos. Pranešime lyginamos šios ir kitos Proklo galimos teksto suvokėjo nuostatos ir jų pasekmės veikalo filosofinei, estetinei, propedeutinei ir anagoginei reikšmei.

V. Patristika ir medievistika I

Gintautas Vyšniauskas, *Logos* žurnalas

Prisiminti pamirštą: Laktancijaus palikimas.

Vėlyvosios Antikos mąstytojas Liucijus Cecilijus Firmianas Laktancijus yra nepelnytai nustumtas į kultūros istorijos paribius. Pirma sisteminė antikinės filosofijos kritika, fundamentalus religijos sąvokos apibrėžimas, pirmas sisteminis krikščioniškos pasaulėžiūros metmenų išdėstymas, pirmas krikščioniškos istorijos veikalas, tikėjimo laisvės sampratos pagrindimas ir absoliutaus pacifizmo skelbimas, – visa tai yra svarus įnašas į Vakarų dvasinę kultūrą Laktancijaus, plačiai publikai dabar beveik nežinomo autoriaus, kurio stiliumi žavėjosi Renesanso ir Reformacijos humanistai: pirmieji gėrėjosi jo kalbos stiliumi ir platino jo veikalus; antrieji, kovoje su religinių disidentų persekiojimu, rėmėsi jo suformuota tikėjimo laisvės samprata. Politinio korektiškumo teroro ir kultūros naikinimo (*cancel culture*) laikais ši samprata kartu su pacifizmo idėja artėjančio karo ir maro nuojautos fone įgauna ypatingą reikšmę. Taigi atėjo laikas naujai pažvelgti į nepelnytai pamiršto mąstytojo palikimą.

Lina Šulcienė, VDU. *Krikščioniškos iniciacijos programa IV a. Jeruzalėje ir jos istorinis kontekstas.*

Pranešime, remiantis IV a. Jeruzalės vyskupui Kirilui Jeruzalietičiui priskiriamais katechetiniais mokymais ir mistagoginėmis katechezėmis bei piligrimės Egerijos kelionės užrašais, analizuojama to meto Jeruzalės bažnyčios katechetinė programa, kurią sudarė visą Gavėnią, kiekvieną dieną, išskyrus šventadienius ir Didžiąją Savaitę, vyskupo vedami katechetiniai mokymai, tokie pat dažni egzorcizmai, liturgijos šventimas, Šventojo Rašto skaitymas, pasninkas, išmalda, naktiniai budėjimai, taip pat vidinio dvasinio gyvenimo disciplina. Ši programa aptariama dviem aspektais: pirma, ji laikoma procesu, kuris parengia asmenį ontologiniam virsmui, vykstančiam krikščioniškos iniciacijos metu, ir, antra, analizuojamas istorinis jos kontekstas. Katechumenato programa buvo suvokiama kaip priemonė žmogui „apsivilkti vestuviniu drabužiu“, kitaip tariant, paruošti savo sielą Krikštui. Nuo krikščionybės pradžios pasirengimo Krikštui proceso pobūdis Bažnyčioje kito. IV a. jis įgavo savitą formą. Tačiau Jeruzalės bažnyčia turėjo ypatingą statusą – ją imta laikyti visų krikščionių bažnyčių motina. Tai lėmė čia vykstančios katechumenato programos išskirtinumą.

Gintaras Sungaila, VDU

Filosofija Maksimo Išpažinėjo Mistagogijoje

Pranešime Maksimo Išpažinėjo veikalas *Mistagogija* nagrinėjamas filosofijos istorijos požiūriu. Analizuojami šaltiniai, kuriuos cituoja ir kuriais remiasi veikalas, *Mistagogijos* idėjos. Jos lyginamos su kosmologija, išdėstyta Maksimo *Ambigua*, Jamblichio veikalu *Apie misterijas*. Pranešime ginama tezė, kad nors *Mistagogija* tradiciškai skaitoma kaip teologinis liturgijos komentaras, juo labiau, retai įtraukiama į filosofijos istorijos tyrimus, tačiau ir tekstologinių sąsajų,

ir turinio analizė atskleidžia, kad šis veikalas turėtų būti skaitomas ir kaip filosofinis kosmologinis-teurginis traktatas. Nagrinėjami *Mistagogijos* istoriniai kontekstai, teksto sąsajos su kitais filosofiniais tekstais rodo, kad filosofinė liturgijos vyksmo refleksija yra pirminis veikalo tikslas, veikalo neįmanoma pilnavertiškai suprasti be Antikos filosofijos konteksto.

VI. Patristika ir medievistika II

Saulius Rumšas, LKTI

Pasaulio kūrimas kaip priešlaikinis ir laikinis vyksmas pagal Bazilijaus Cezariečio svarstymus In hexaemeron.

Komentuodamas biblinį pasaulio sukūrimo per šešias dienas pasakojimą (*Pr* 1,1–31), Bazilijus Cezarietis (329–379) atkreipia dėmesį į Septuagintos tekste minimų dienų skirtingas gramatines formas. Pirmoji diena iš tikro yra „viena“ diena ir ji skiriasi nuo likusių antrosios–šeštosios dienų. Skirtumo pagrindą jam pateikia *pradžios* arba *prado* (gr. *archè*) sąvoka, susijusi, anot jo, tik su „viena“ diena. Todėl kapadokietis atskiria amžinybėje, t. y. pradžioje, vykstantį priešlaikinį „sprendimo momentą“ ir jo įgyvendinimą laike. Šią skirtį, anot jo, patvirtina du pasakojimai apie kūrimą (*Pr* 1 ir 2). Taigi, sukūrimas suprantamas ne vien kaip pradinis aktas, kurio padarinys – užbaigta kūrinija, bet taip pat kaip laikinis vyksmas. Tad kaip suderinti kuriančiojo žodžio amžinumą ir kūrinijos laikiskumą? Ar galime kalbėti apie kūrimo pabaigą ir teigti, kad dieviškasis kūrybinis aktas apsiribojo jau pasibaigusiomis šešiomis dienomis? Gal priešingai, kalbėti apie amžiną kūrimo aktą – tai tuo pačiu kalbėti apie kūrinijos neužbaigtumą ir dar tebesitęsiantį kūrimo vyksmą? Pranešimas analizuos Bazilijaus Cezariečio komentaro *In hexaemeron* ištraukas ir iš jų kylančius klausimus, bei sieks atverti galimas kryptis tolimesniems svarstymams.

Rūta Šileikytė Zukienė, VDU, VU

Belaikės amžinybės samprata Boetijaus filosofijoje

Platono *Timajuje* nustatytas „nuo skaičiaus prie skaičiaus“ bėgančio laiko (37C–38B) ir nejudrios, rymančios savyje ir sau tapačios amžinybės santykis Viduramžių skaitytojus pasiekė visų pirma per Augustino ir Chalkidijaus veikalus, tačiau plačiausiai ši skirtis buvo aptarta ir išplėta Boetijaus (480–524 m.) darbuose, gilinantis į dieviškojo paprastumo klausimus (trakt. *De hebdomadibus*), pabrėžiant skirtumą tarp laikiškosios ir amžinosios dabarties (trakt. *Quomodo trinitas unus deus*) ir, pagaliau, atskiriant belaikę amžinybę nuo laiko ir amžinosios trukmės (*perpetuitas*) bei apibrėžiant ją kaip vienu metu aprėpiamą „beribio gyvenimo pilnatvę“ (*Consolatio philosophiae* V, pr.6). Toliau *Filosofijos paguodoje* ši belaikės amžinybės sąvoka panaudojama spręsti žmogaus laisvės problemą dieviško išankstinio žinojimo akivaizdoje, taip išlaikant ir į Vakarų krikščioniškąjį pasaulį perduodant neoplatoninės tradicijos apie belaikį dievišką žinojimą paveldą. Pranešimo metu bus apžvelgtos belaikės amžinybės sąvokos ištakos ir jų interpretacija Boetijaus filosofijoje bei trumpai paliesta tolesnė šios temos plėtotė ankstyvųjų Viduramžių tekstuose.

Kristina Mitalaitė, LKTI.

Ginant popiežių: visuotinės Bažnyčios (ecclesia universalis) samprata ir diskursas karolingų autorių traktatuose prieš Fotijų ir Konstantinopolį

Pačiame *filioque* kontroversijos, supriešinusios Romą ir Konstantinopolį, įkarštyje, 867 metais patriarchas Fotijus sušaukė Bažnyčios susirinkimą, kurio metu popiežius Mikalojus (800–856–867) buvo pasmerktas ir paskelbtas eretiku. Sukrėstas šios naujienos popiežius kreipėsi į Hinkmarą, Reimso vyskupą, prašydamas paramos. Rattrannas iš Corbie ir Paryžiaus vyskupas Enėjus šia proga parašė traktatus, atmenančius graikų kaltinimus Romos ir Vakarų Bažnyčiai. Abu autoriai plėtoja naują, karolingų autoriams nebūdingą ekleziologinį diskursą, remiantį Romos vyskupo pirmenybę ir viršenybę. Jų nauja universalios ir vieningos Bažnyčios samprata gina daugialypę vienybę ir atskleidžia graikų ir lotynų kultūrų susvetimėjimą.

VII. Antika ir Baltica

Jūratė Sofija Laučiūtė

Hidronimai brėžia senųjų baltų genčių paplitimo ribas.

Pranešime siūloma tikslinti senąsias baltų genčių gyventas sritis, praplečiant jas į pietvakarius, šiaurę ir rytus, toliau nuo tos ribos, kurias 2002 m. straipsnyje „Балтийские языки“ nubrėžė VI. Toporovas (Estijos-Latvijos pasienis – Pskovas – piečiau Ilmenio ežero – Toropecas – Tverė – Maskva – Kolomna – Dono aukštupys – Tula – Oriolas – Kurskas – Černigovas – Kijevas – Žitomiras – Rovno – Varšuva – Bydgoščius – Kolobžegas). Jau tuomet Toporovas užsiminė, jog vienas kitas baltams priskirtinas hidronimas aptinkamas ir už šios ribos.

Remiantis papildomais tyrimais, esama pagrindo teigti baltus gyvenus toliau į pietvakarius, Dniestro aukštupyje, kur jie galėjo kontaktuoti su trakų gentimis. Prie baltiškos kilmės hidronimų, be jau žinomų, siūlau priskirti šiuos upėvardžius: *Kernica, Mizunka, Pisa, Serteja, Sehla, Strypa, Pruska*.

R. Agejevovos ir kitų mokslininkų tyrimai leidžia nukelti šiaurinę baltiškų hidronimų paplitimo ribą į Leningrado sritį (plg. Nevos int. *Tosno*, senesn. var. *Tusna*).

Gausi grupė baltiškos kilmės hidronimų, aptiktų Okos baseino vidurupyje ir žemupyje, liudija senąsias baltų gentis gyvenus toli į rytus nuo Maskvos, beveik iki Volgos. Be to, naujai išryškinti baltiški Okos baseino hidronimai patvirtina V. Toporovo teiginį, jog ten gyvenę ne tik prabaltai ar vėliau atkeliavusios rytų baltų gentys, bet ir gentys su ryškiai išreikštais vakarų baltams būdingais požymiais. Pvz., kaip ir prūsų/jotvingių substrato veikimo zonoje Lenkijos rytuose bei Pripetės baseino vakaruose, taip ir Rusijoje Okos vidurupyje ir aukštupyje aptinkama upių, kurių pavadinimai sietini su pr. *stabis* „akmuo“: *Stobna, Stobnoj, Stabenka*.

Iš vakarų baltų kalbų kildintini Okos žemupio (!) upėvardžiai *Kulpina, Kulpinka* (sietini su prūsišku žodžiu, giminišku liet. *gulbė*) ir kt.

Ypač ryškiai vakarų ir rytų baltų formų fonetiniai skirtumai užsifiksavo grupėje upėvardžių, sietinų su balt. *mažas: *Maža, Možaja; Možaj* (plg. miestą *Možajsk*), *Možajka, Možoka* – iš vienos pusės, ir *Maza, Maze, Mazejevskoj, Mazutin, Mozovka* – iš kitos.

Priežastys ir laikas, kuomet nurodytuose arealuose atsirado baltiški vandenvardžiai, tebelaukia archeologų ir istorikų aiškinimo.

Elvyra Usačiovaitė, LKTI

Senovės baltų kultas Antikos kontekste.

Baltų religijos ir mitologijos rašytiniuose šaltiniuose trumpai apibūdinant ikirikščionišką tikėjimą vadinami trys pagrindiniai jo dėmenys: ugnies, miškų, gyvačių ir žalčių garbinimas. Siekiant sukonkretinti ieškota analogijų su Antika. Štai mirusiųjų deginimas lygintas su panašiu graikų kremavimo papročiu, aprašytu Homero „Odisėjoje“ (Malalos kronikos interpas, XIII a.). Nurodyta, kad lietuviai kaip ir romėnai garbino ugnį, nes tikėjo joje slypint Vulkaną, miškus – dėl dievų Silvano, Dianos, gyvates ir žalčius, kaip dievo Eskulapo apraišką (J. Dlugošas, *Lenkijos istorija*, XV a.). Oficialiame dokumente vardinant prūsų dievus – Ukapirmas, Svaikstikas, Aušautas, Autrimpas, Patrimpas, Bardaitis, Pilvytis, Perkūnas, Pikulas, Pokulas, – jie paaiškinami vien nurodant antikinius atitikmenis: Saturnas, *Sol* (Saulė), Eskulapas, Neptūnas, Kastoras ir Poliuksas, Cerera, Jupiteris, Plutonas, furijos (*Prūsijos, Pamedės ir Sembos vyskupų sinodo nutarimai*, 1530). Lietuvių namuose laikyti ir pienu maitinti žalčiai vadinami penatais ir larais (A. Guagninis, *Europinės Sarmatijos aprašymas*, 1538; M. Strijkovskis, *Kronika*, 1582) ir t.t. Akivaizdu, kad rašytiniuose šaltiniuose baltiški dievai dažnai yra sutapatinami su antikiniai. Pranešime šios analogijos aptariamoms, nurodant istoriškai susiformavusias to priežastis (anuometinį europinį lotynišką išsilavinimą, LDK sukurtą lietuvių kilmės iš romėnų teoriją). Baltų (lietuvių, prūsų, sūduvių) ugnies, miškų, gyvačių ir žalčių garbinimas nagrinėjamas kulto atžvilgiu, t.y. pagal dievams skirtas apeigas, jas lyginant su tos rūšies Antikos papročiais, ypač graikiškaisiais (žalčių ne tik maitinimas, bet ir panaudojimas misterijose, jaunuolių pašventinime, jaučio aukojimas ir pan.). Pranešime nustatomi tarp atskirų religijų ne vien panašumai, bet ir skirtumai.

Darius Alekna, LKTI

Ptolemajo finai prie Vyslos? Mįslės įminimo paieškos

Vardindamas rytiniame Vyslos žemupio krante gyvenančias tautas Ptolemajas (II a. vid.) be kita ko mini ir greta gitonų gyvenančius finus (III, 5, 20). Tačiau jiems Ptolemajas randa vietos ir didžiausioje iš keturių Skandijos saloje (II, 11, 31–35). Be Ptolemajo, finus dar mini Tacitas, *Germ.* 46, 1–3 (I a. pab.) ir Jordanas, *Get.* 23 (VI a. vid.). Pirmą kartą neabejotinai šiuo žodžiu dabartinėse savo žemėse gyvenantys suomiai pavadinami tik XI a. pradžioje. Ar Ptolemajo liudijimas apie finus prie Vyslos klaida, ar realybę atitinkanti informacija? Į kokią tautą ar tautas nurodo etnonimas "finai"? Kaip šiandien mokslininkai mėgina išrišti šią mįslę?

VIII. Viduramžių Lietuva

Tomas Baranauskas, VDU ŠA

Čekijos karaliaus Jono Liuksemburgiečio 1329 m. žygis į Žemaitiją

Po Gedimino krikšto akcijos bei ta proga sudarytų paliaubų, intensyvesnės kovos tarp Lietuvos ir Vokiečių ordino atsinaujino 1328 m. Tais pačiais metais Livoniškoji Ordino šaka perleido Prūsijos kryžiuočiams Klaipėdos pilį su nominaliai jai priskirta teritorija, įskaitant Karšuvą Žemaitijoje. 1329 m. sausio 27 d. – vasario 6 d. buvo surengtas iki tol neregėto masto kryžiaus žygis į Žemaitiją, dalyvaujant Čekijos karaliui Jonui Liuksemburgiečiui. Sutelkta didžiulė kariuomenė. Vien riterių Jonas Liuksemburgietis atsivedęs 300, žinomi net 35 aukštų svečių vardai. Buvo sunaikintos 4 Žemaitijos pilys, o svarbiausios Medvėgalio pilies gynėjai priversti krikštytis. Jonas Liuksemburgietis neleido Vokiečių ordinui užimti šios pilies, nes siekė Žemaitijoje sukurti savarankišką krikščionišką valstybę. Savo nelaisvėje jis turėjo ir kandidatą į jos valdovus – Margirį, būsimą Pilėnų gynėją, kuris jam pasidavė po nesėkmingos dvikovos. Tačiau Margirio ir žemaičių planai buvo kiti...

Inga Baranauskienė, Draugija Pilis

Onos Vytautienės kilmė ir giminė

Pranešime bus nagrinėjami įvairūs šaltiniai apie Onos Vytautienės kilmę ir istoriografinės jos kilmės teorijos. Bus aiškinamasi, kaip viena ar kita Onos Vytautienės kilmės versija dera prie bendro to meto įvykių konteksto, įvertinant jos artimiausių giminaičių – dviejų seserų ir brolio – likimus.

Istoriografijoje vyrauja dvi Onos kilmės versijos. Remiantis *Bychovco kronika*, ji kildinama iš Smolensko kunigaikščių, – Jan Tęgowski atrado naujų šaltinių, iš pažiūros pagrindžiančių šią informaciją. Tačiau jos neatitikimą bendram istorinių įvykių kontekstui dar tarpukariu konstatavo Ignas Jonynas, kuris, remdamasis šaltiniuose fiksuota Vytauto ir smulkaus lietuvių kunigaikščio Sudimanto svainyste, laikė Oną Vytautienę Sudimanto seserimi.

Pranešime bus atskleista, kad Onos seserų likimai geriau atitinka būtent I. Jonyno versiją, be to, remiantis prielaida apie Onos giminystę su Sudimantu, bus identifikuotas jos tėvas, senelis ir giminės valdos. Tai prisidės prie geresnio Algirdo ir Kęstučio laikų diduomenės pažinimo.

Egidijus Miltakis, LKTI

Prūsijos vyskupas Kristijonas ir lokalinės istoriografijos raida Prūsijoje (XV–XVI a.).

Pranešime apžvelgiama pirmojo Prūsijos vyskupo Kristijono (m. 1245) ir jam priskiriamo istorinio veikalo apie prūsų istoriją iki Vokiečių ordino įsiveržimo įtaką XV a. vid. pradėjusiai formuotis lokalinei Prūsijos istoriografijai. Pradedant Simonu Grunau (m. 1530/1531), daugelis XVI a. Prūsijos kronikininkų Kristijono veikalą minėjo kaip vieną pagrindinių istorijos šaltinių apie pagoniškąją Prūsijos praeitį. Daugelis vėlesnių autorių į vyskupo Kristijono pasakojimo egzistavimo galimybę žiūrėjo kritiškai, ginčai šiuo klausimu tęsiasi iki šiol. Nepaisant to, ar

Kristijono veikalas egzistavo, ar ne, Prūsijos XVI a. istoriografijos raidai Kristijono *Liber filiorum Belial* buvo svarbus ir didelę įtaką darantis faktorius, leidęs užpildyti to meto autorių žinių spragas apie pagoniškąjį Prūsijos periodą ir leidęs susieti Prūsijos istorijos pradžią su Antikos laikais. Taip pat vyskupo Kristijono kaip istorinio veikalo autoriaus akcentavimo ypatumai XVI a. kronikose yra puikus to meto istorinių naratyvų kronikose kūrimo logikos, naratyvams priskiriamų funkcijų ir autoriaus lūkesčių auditorijai iliustracija.